

100 let Československa - speciální vydání Deníku N Historie 24. října 2018 9:00

Příkopy, které se táhnou dodnes

KIRILL ŠČEBLYKIN

Strýc paní Dostálové jako voják wehrmachtu Franz Schwab... a jako protifašistický bojovník armády generála Ludvíka Svobody František Šváb Foto: Archiv paní Dostálové

Deník N zajišťuje fotografie za podpory [Megapixel.cz](https://megapixel.cz/).

Čeští Němci se před sto lety probudili do státu, který nechtěli. Jejich osud v zemi, v níž žili a ke které patřili po celá staletí, se pomalu začal naplňovat. Pokus o společné soužití v novém československém státě skončil jejich násilným odsunem po zvěrstvech druhé světové války. Od té doby dodnes k sobě oba národy složitě hledají cestu.

Na jedné ze stěn kuchyně visí krucifix ze zaniklého německého statku, naproti mapa sudetského záboru z roku 1940. Doplnují je fotografie setkání s rodáky ze sudetoněmeckého folklorního souboru. Historií je ověšený celý byt: mapy, obrazy krajiny, dobové předválečné fotografie. A na chodbě zarámovaná fotka Otto von Habsburka a několika žen v krojích.

„Prostě jsem ho oslovila německy,“ vzpomíná na setkání se synem posledního rakousko-uherského císaře Anna Dostálová. Měla příležitost s ním mluvit v roce 1995

v Norimberku na Sudetoněmeckém dni, jak se jmenuje každoroční setkání sudetských Němců. Dostálová, narozená v Moravské Třebové jako Breuerová, je potomkem sudetských Němců, kteří směli v Československu po druhé světové válce zůstat. Kořeny její rodiny sahají do poloviny 17. století, jak dokládá její manžel, když listuje ofocenými matrikami.

Přečtěte si také

Speciál Deníku N: A to je ta krásná země... (1918 – 2018)

Němci žili v českých zemích stovky let. Většina lidí si je spojuje s hraničními regiony, jako jsou Šumava nebo Krušnohoří. Málokomu se už vybaví Moravská Třebová, městečko ležící na východě Pardubického kraje, na cestě z Hradce Králové do Olomouce.

Ocitili se v cizím státě

V Hřebečsku, německy Schönhengstgau, oblasti rozpínající se na pomezí východních Čech a severní Moravy, žili Němci od poloviny 13. století a tvořili tu většinu obyvatelstva. Do oblasti přicházeli i lidé jiných národností – například italští architekti a také Češi. Po bitvě na Bílé hoře tu získávala navrch němčina. Na konci 19. století byla většina obyvatelstva německá. Po první světové válce představoval region Hřebečsko největší německý „jazykový ostrov“ na území Československa.

Když 28. října 1918 Národní výbor v Praze vyhlásil samostatné Československo, otáleli místní s podřízením se jeho moci tak dlouho, až v listopadu zasáhla armáda. Po střetech zůstalo na zemi ležet několik mrtvých. Majitel stavení, jež bylo střelbou zasaženo, pak několik let odmítal vrata vyměnit a přes nátlak úřadů je i s otvory po kulkách ponechával jako upomínku.

„Němci se ze dne na den ocitli ve státě, který vznikl proti jejich vůli,“ říká Jaroslav Šebek, historik české Akademie věd, který se zaměřuje mimo jiné na česko-německé vztahy. „Už od prvního momentu vzniku republiky se české a německé cesty rozcházejí,“ dodává.

V důsledku nové státnosti začalo v regionu posilovat české obyvatelstvo. Češi se do Hřebečska nejen stěhovali, ale byli tam také dosazováni na posty ve státní správě. Němci toto protežování ne vždy dobře snášeli. Když například dostala česká společnost zakázku na výstavbu městského úřadu, odmítli jí místní němečtí řemeslníci dodávat cihly. Ty si pak firma musela vyrobit sama přímo na stavbě.

Mapa Hřebečska

Po Mnichovské dohodě přechází téměř celý region pod takzvaný zábor a stává se součástí Německé říše. Z československých Němců, kteří v oblasti žijí, jsou najednou její občané. Tatínek paní Dostálové i její strýc z matčiny strany narukovali do wehrmachtu a za války byli odveleni na východní frontu. Tatínek podle všeho bojoval u Stalingradu a v roce 1943 byl po zranění demobilizován. Strýc se podle dochovaného záznamu během svého nasazení přidal k československým oddílům armády pozdějšího prezidenta, generála Ludvíka Svobody. Při zápisu uvedl českou národnost, počestil si jméno a dokonce posunul i místo svého narození o pár obcí dál, do vesnice, kde žilo více Čechů, aby nebudil podezření. „Strýc uměl perfektně česky. Úplně svoje němečtí potlačil a po válce mluvit německy odmítal,“ říká Dostálová. Z vojáka wehrmachtu Franze Schwaba se stal československý bojovník proti fašismu František Šváb.

Z východních Čech do východního Německa

Zůstat v Československu po válce mohli antifašisté, kteří ale často kvůli útokům a protahování řízení, ve kterém měli prokázat svou protifašistickou činnost, raději odcházeli do Německa dobrovolně. Další skupinou byli takzvaní „nepostradatelní odborníci“. Jednalo se většinou o zaměstnance místních podniků, jejichž znalosti poválečný režim potřeboval. V Hřebečsku jimi byli převážně zaměstnanci textilek. Rodiče paní Dostálové měli nejspíš prostě štěstí. Maminku před transportem ochránil její bratr František, který se jako protifašistický bojovník těšil po válce jisté autoritě. Důvod, proč mohl zůstat otec, není ani rodině úplně jasný. „Vlastně dodnes nevíme,“ dodává Dostálová.

Po válce se poměry pro místní Němce ostře změnilly. Ti, kteří zůstali, se po odsunu ocitli prakticky sami. V okrese Moravská Třebová žilo ještě v květnu 1945 přes padesát tisíc Němců. V následujících dvou letech desítky transportů drtivou většinu z nich odvezly do Německa.

Mezi Němci, kteří museli v roce 1946 při takzvaném řízeném odsunu odejít, byl Johann Sobola a jeho rodina. Sobola se narodil v roce 1937 v obci Čistá, německy Lauterbach, třicet kilometrů od Moravské Třebové. Otec byl pekař, maminka porodní asistentka. Ta po válce pomáhala na svět dětem Čechů, kteří do regionu přicházeli. V tu dobu už Sobolovi žili ve svém domě společně s českou rodinou, kterou k nim nastěhovaly úřady. Vycházeli s ní kupodivu dobře. Malý Johann, jenž až do jejího uzavření navštěvoval německou školu, se navíc mohl cvičit v češtině, kterou se naučil při hraní si s místními dětmi.

Paní Dostálová ve své kuchyni Foto: Adam Hecl

Později se rodina přestěhovala do jiného domu a nakonec přece jen přišel příkaz o vysídlení. Po krátkém pobytu v Opavě a Jihlavě skončili Sobolovi v Idenu v dnešním Sasku-Anhaltsku, spolkové zemi, jejíž území bylo až do znovusjednocení součástí socialistické Německé demokratické republiky.

Zde se Johann vyučil a začal podnikat. Dnes, ve svých jedenaosmdesáti letech, stále řídí zámečnickou firmu. Na rozhovor v češtině si Sobola po těch letech už netroufá. Desítky let po vysídlení mluvil prakticky jen německy. Na otázku, zda cítí vůči zemi svého původu křivdu, odpovídá: „Samozřejmě, že to bylo nespravedlivé, protože to zasáhlo obyčejné lidi, jako byl můj otec.“ Zášť prý ale necítí: „Můj otec by sice s tím, že mám dnes dobré vztahy s lidmi z Čisté, nesouhlasil. Kdy ale na světě bude mír, když budeme všichni jen myslet na pomstu?“

Od počátku sedmdesátých let začal Sobola Československo pravidelně navštěvovat jako turista a také jako aktivní lovec. K rodákům ze Sudetoněmeckého landsmanšaftu se však přidal nemohl, jelikož organizace byla v tehdejší východní Německu zakázána: „Landsmanšaft, to byl pro režim revanšismus. Ihned bych přišel o myslivecký průkaz,“ vysvětluje Sobola. Socialistická NDR se totiž po válce vymezovala proti „revizionistické“ Spolkové republice Německo. Tu komunistická propaganda líčila jako pohrobka třetí říše, před níž je třeba se mít na pozoru.

Zatímco v NDR sloužila tato rétorika k vyvinění se ze zločinů nacistického Německa, v Československu pomáhalo strašení Němci legitimizovat komunistický režim. Za normalizace obyvatelstvo ČSSR postupně přestávalo věřit ideálům komunismu a spíše se pragmaticky vzdalo svobody výměnou za jistou úroveň blahobytu, kterou režim mohl poskytnout. „Jedna věc ale ideově spolehlivě fungovala. A to byl neustále živý strach ze západního Německa,“ připomíná historik Šebek. „Šlo o strach z revanšismu sudetských Němců, to znamená ze snahy o jejich návrat do vlasti, a z revizionismu, tedy záměru změnit poválečný status,“ dodává historik. Tento motiv komunistické propagandy byl natolik úspěšný, že na mnohé působil i po pádu režimu.

Tebe tady Hitler zapomněl

Anna Dostálová, žena z Moravské Třebové, která se vyfotila s Ottou von Habsburkem, se narodila v polovině padesátých let. Vyrůstala v Československu a o své sudetoněmecké identitě dlouho moc nevěděla. „U nás doma se o tom vůbec

nemluvílo. Bylo to tabu,“ vzpomíná Dostálová. „Až když jsem byla starší, pochopila jsem, proč se rodiče cítí jako cizí.“ Její rodiče, kteří před válkou česky prakticky neuměli, se museli jazyk teprve naučit. Snažili se na sebe příliš nepřitahovat pozornost. Doma v rodině se tedy mluvilo německy, na veřejnosti česky s německým přízvukem. „Cítily, že němčina není žádoucí. Když moji maminku slyšeli mluvit spolužáci, tak říkali, že mluví česky, ale jinak.“

Dostálová si nepamatuje, že by ji za její původ šikanovali. Problémy s jejím rodným příjmením Breuerová pramenily především z toho, že pro některé bylo těžké ho správně napsat nebo nezkomolit. Nepříjemný incident potkal její maminku až v devadesátých letech, kdy na ni začal na ulici jeden místní obyvatel křičet. Po urážkách, které se na ní snesly, zaslechla: „Tebe tady Hitler zapomněl.“

Kontakt s rodáky a příbuznými, kteří odešli, se po válce omezoval především na návštěvy tety Elsy, matčiny sestry žijící s manželem v Bavorsku. „Pamatuju si ji, jak vždycky kouřila Marlboro,“ vzpomíná manžel Dostálové Milan. „Chodily nám od ní balíky, které někdo před doručením viditelně otevřel,“ dodává Anna. Její otec pak měl nárok na západoněmecký důchod za své válečné zranění. Jelikož ale bylo v Československu za socialismu držení cizí valuty omezeno, dostával ho v bonech, které pak rodina mohla utratit v Tuzexu.

Vše se změnilo po roce 1989. Dostálovi začali s dalšími rodáky jezdit na setkání krajanů pořádané Sudetoněmeckým landsmanshaftem. Přispívala pak také do krajského měsíčníku Schönhengster Heimat, tedy německy „Hřebečská vlast“, a vstoupila do folklorního souboru, který pečuje o kulturu místních Němců.

Jejich dcera Petra po revoluci odešla do Německa, kde využila možnosti získat zrychleně občanství. Tamní zákon to umožňuje potomkům lidí, kteří měli mezi lety 1938 a 1945 německé občanství, což za německé okupace platilo pro drtivou většinu sudetských Němců.

Přervaná paměť

Když se v Moravské Třebové rozhodli, že v srpnu tohoto roku obnoví pomník padlým v první světové válce, vyvolalo to u části obyvatel nevoli. Památník v parku za městským centrem přitom už jednou stál. Se jmény padlých občanů města tam byl vztyčen v roce 1932 – a po druhé světové válce byl zase stržen. „Říkali, že odhalujeme pomník Němcům,“ dodává k jeho letošnímu obnovení Robert Jordán, ředitel místního

muzea. Nespokojení občané slibovali uspořádat demonstraci. Slavnostní akce se tak kromě vojáků v dobových uniformách z první světové války zúčastnily i posílené jednotky policie.

Obnovený památník padlým v první světové válce v Moravské Třebové, Foto: Adam Hecl

„Moravská Třebová měla za první světové sedm tisíc obyvatel, z toho byli téměř všichni Němci a tři sta Čechů. Samozřejmě že mezi padlými byla naprostá většina německé národnosti. Ale všechno to byli občané Rakouska-Uherska a občané města,“ vysvětluje ředitel muzea. Demonstrace se nakonec neuskutečnila, celá situace ale ilustruje, nakolik je téma mezi místními stále živé.

S tím kontrastuje fakt, že ve městě moc památek po místních Němcích nezbylo. V Besedním domě, který byl jedním z center německého spolkového života, je dnes obchod s levným oblečením a herna. Na sešlé omítce je už několik let znát, že by zasluhovala opravu. Muzeum Moravské Třebové pak nemá žádnou expozici týkající se německého obyvatelstva. Budovu přitom nechal v roce 1904 postavit místní německý rodák Ludwig Holzmeister, když zbohatl v textilním průmyslu. Procestoval několik kontinentů a předměty, které nasbíral, muzeu věnoval. Podle ředitele Jordána dnes muzeum díky tomu vlastní druhou největší mimoevropskou sbírku v České republice, po Náprstkově muzeu v Praze. „Historická paměť je zde zcela jasně přemazána rokem 1945,“ vysvětluje Jordán. „Řada lidí reaguje citlivě na to, že se sem přijedou podívat Němci.“

Johann Sobola, který odešel po válce z Československa jako školák, se při návštěvách svého rodného domu v nedaleké Čisté s problémy podle svých slov neseťkává. Do Česka se vrací každý druhý rok. Čilý osmdesátník vyráží nejen do kraje svých předků, ale také za turistikou do Krušných hor.

Mluvit spolu o minulosti

Na otázku, proč staleté soužití Čechů s Němci skončilo vyhnáním jednoho z národů, se těžko hledá jedna jednoznačná odpověď. Ještě na počátku devatenáctého století byla běžná takzvaná zemská identita, kdy Němci i Češi pociťovali k Českým zemím příslušnost bez ohledu na svou řeč. V druhé polovině devatenáctého století ale rychle ustupovala vyhrocenému národnímu cítění, v němž už jazyk a národnost hrály klíčovou úlohu. Tento trend se přitom neomezoval pouze na české země – stačí vzpomenout na vzájemné antipatie mezi Němci a Francouzi v časech, kdy se sjednocovalo Německo.

Vývoj po první světové válce pak vzájemnému porozumění neprospěl. Němci se v novém státě necítili doma. Mluvili jiným jazykem než Češi, četli jiné noviny, chodili do jiných divadel, nakupovali v jiných obchodech a dokonce slavili svoje svátky.

Na obou stranách panovala nedůvěra a nelichotivý obraz příslušníka druhého národa. Po vypuknutí hospodářské krize na konci dvacátých let minulého století a nástupu Adolfa Hitlera k moci v roce 1933 navíc loajalita sudetských Němců k Československu ještě více ochabla. „V roce 1933 se skutečně mění paradigma. Od té chvíle musí Československo hlavně reagovat na to, co se děje u sousedů,“ vysvětluje Šebek. Při zpětném pohledu se tedy může zdát, že fatální vyústění národnostního konfliktu bylo nevyhnutelné.

„Dnešními slovy bych řekl, že každý národ žil ve své vlastní bublině a jedna do druhé nedokázala proniknout. Lidé přecházeli na druhý břeh pouze sporadicky,“ říká historik. Předpoklady pro společné občanství podle něj nevznikly hlavně kvůli nedostatku času. „Šance vytvářet něco společného byla poměrně krátká. Po ekonomické krizi už tato šance zanikla.“

Koncepce společného československého národa odsouvala Němce, kterých bylo ve státě víc než Slováků, do pozice menšiny. Je však třeba také připomenout, že Československo mělo výrazně velkorysejší politiku národnostních minorit než jiné heterogenní státy v regionu, například Polsko. Ve třicátých letech, kdy podle Šebka

jiné státy ve vstřícnosti k menšinám ustupovaly, se Československo naopak snažilo přiznat jim více práv. Vzhledem k vývoji mezinárodní situace to už však nestačilo.

V patře nad Jordánovou kanceláří v městském muzeu dnes sídlí Společnost českoněmeckého porozumění. Organizace se snaží o sblížení a porozumění mezi Čechy a Němci. V Moravské Třebové pořádá kurzy němčiny pro děti i dospělé.

Jordán líčí, jak může být i při dobré vůli na obou stranách někdy složité o minulosti mluvit. A to prý platí i pro sousedy z horního patra. „Je to nedávná historie a každý jsme v tom nějak zainteresován,” vysvětluje historik. „Vždycky si musíme vytyčit nějakou tu linii, o čem se budeme bavit. Ale my se chceme bavit společně a mluvit spolu.“

*Tento text jste si mohli přečíst díky tomu, že si předplácíte Deník N. Pokud máte připomínku nebo jste našli chybu, napište na editori@denikn.cz.
Vážíme si Vaší podpory.*

100 let Československa - speciální vydání Deníku N

Hana Mazancová

**Národ sportujících hobitů, sobců i xenofobů.
Ptali jsme se osobností, co je pro Čechy typické**

Jan Tvrdoň

Od kroucení krkem po vstup do EU. Ověřili jsme výroky Gottwalda i Havla

Historie

Jan Kudláček

**V Česku dnes nevidím žádného hrdinu,
s Trumpem jsem naprosto spokojený, říká Josef Mašín**

Petra Procházková

Historik Zubov: Putin přičichnul k nacistické ideologii u piva během své služby v NDR